

Yazı Başlığı : Dîn-i İslâm'da Hedef-i Münâkaşa Olan Mesâil

Müellif: Mustafa Sabri Efendi

Dergi: Beyanülhak, Cilt 1 Sayı 5

Tarih: 20 Teşrinievvel 1324

(Üçüncü nüshadan ma ba'd)

Siz tecrübeyi mantıka tercih ediyorsunuz öyle mi? Halbuki mantıka nisbetle tecrübe hiç mesâbesindedir. Eğer mantık fitraten ve iktisâben dimağlarınızdan silinirse fikr-i beşer de kalmaz, Dünya'da edille nâmına ne var ise biter, çünkü tecrübenin zemîn-i tatbîki pek mahdûttur. Ve cârî olduğu yerlerde bile istidlâlât-ı mantıkiyye olmadıkça işe yaramaz. İnsana fikr-i tecrübeyi veren de bir delil-i mantıkîdir. Kezâlik tecrübe mantıkta dahildir. Ve tecrübenin derece-i kuvvet ve ehemmiyeti mantıkta tayîn olunmuştur.

Siz doktor bulunmanız hasebiyle meselâ falan hastalık falan hastalık arazî olduğu bi't-tecrübe bildiğiniz hâlde bir maraz hakkında teşhîsinizi vaz ederken şu malûmat-ı tecrübiyyeden istifâde edebilmeniz, farkında olmadığınız bir kıyas-ı mantıkî sayesinde olur: Bu hastada şu gibi araz mevcuttur ve bu arazı gösteren bir vücûdun falan hastalığa mübtelâ olmuş bulunması lâzım gelir dersiniz ki işte bu fikir, bu muhâkeme suğrâsı bir kaziyeye-i hissiye, yani mahsusâtından ve kübrâsı bir kaziyeye-i tecrübiyye olmak üzere bir kıyâs-ı mantıkîden başka bir şey değildir, ve şayet birinci kaziyede sizin his ve müşâhedeniz ve ikinci kaziyede tecrübe yanılmış ise bundan dolayı mantık müaheze edilemez. Görüyorsunuz ki tecrübede yanılmak ihtimali olduğu halde mantık bundan teberri ediyor. Hatta o bilahare foyası meydana çıktığını söylediğiniz nazariyât-ı atîkanın çoğu da ahkâm-ı tecrübiyyeden ibârettir.

Şu tafsilattan anlaşılacağı veçhile, aksâ-i garbta münteşir olan ulûm ve fûnûnun en lüzûmsuz mebâhisine vükûf peydâ etmeye çalışan, en zayıf noktalarına varıncaya kadar alkışlanan ilm-ü marifet perestîşkârlarının (tapanlarının) gözleri önünde lehü'l-hamd memleketimizde, velev bekâyâ-yı indirâsı rahlepîrâyî (rahleye süs veren) istifâde olan bir takım ulûm-i mühimmeyi bu derecelerde bigâne kalmaları cidden tessüfe lââyık ahvâldendir. Bunlar, memleketimizde ulûm-i mezkûrenin mühbit envâr-ı vâpesîni (geride kalmış nûrları) bulunan

medâris müktesebâtını müz'ic, semeresiz münâkaşâti insanın la ekall nısf-ı ömrüne süren memdûd bir tahsîl ile mahdûd malumattan ibaret zannettikleri gibi hülâsası Arapça okumaya raci olan bir tahsilin neticesinde Arabî tekellüm edebilenler ve makâm-ı tadrîs ve ifâdede kekelemeden takrîr-i merâma muktedir olanlar dahi ender olduğunu söylüyorlar, ve recmen bi'l-ğayb (boşluğa ok atmak) vaki' olan bu gibi zünûn ve tekavvülatın (dedikoduların), ne kadar yanlışlık içinde yanlışlıklara müstenid olduğunu anlamak tarafına sarf-ı zihin için meselede ehemmiyet ve kendilerinde bir mecburiyet görmezler ki hak ve hakikatı anlamamak değil anlamaya lüzum görmemekten ibâret olan bu müthiş kuvvet karşısında insan için acz-i muhakkak gibidir.

Fakat biz yine bazı kalplerde ufacık bir hiss-i insâf uyandırabilmek, ve hâkâik-i İslâmiyye'yi kendi aramızda takdir edemeyen bazı müddeiyân-ı marifetin, ulûm-i İslâmiyyenin, tarz-ı tahsîli hakkında bile doğru bir fikr-i icmâliye mâlik olmadıkları anlaşılmak üzere mukaddimemizde gayet mhim bir mevki-î münâsebet iştigal eden bir noktaya dair birkaç söz söyleyeceğiz.

Evvelâ malum olmalıdır ki medâriste okunan ulûm, ulûm-i Arabiyye, ulûm-i Akliyye ve ulûm-i Şer'iyye olmak üzere başlıca üçe inkisâm edip bunların hepsi Arapça yazılmış eserlerden iktibas edilirse de maksut yalnız Arabî tahsîli olmadığı gibi Arapça, belki hakikat-i maksûda dahil bile olmamak üzere ulûm-i akliye ile beraber mahza ulûm-i Şer'iyye için mebâdi ve vesâil halinde bulunur. Şu cihetle medâriste tahsîl-i Arabî, ulum-i Şer'iyye'ye hizmet edebilecek tarzda olmak iktiza eder, muhaverâta kudret-i iktisâb (konuşma kudreti edindirecek) ettirecek surette değil. Bu dakikaya (inceliğe) mebnidir ki en iyi Arapça söyleyen İmru'l-Kıys ile en çok Arapça bilen Esm'aî hayatta olsa, sît-i şöhretleri (şöhretlerinin gürültüsü) asâr-ü kurûn içinde çalkalanan bu gibi eâzım-ı Arabın ma'serî derecesinde Arapça bilmedikleri muhakkak olan mesela dünkü Şevket Efendinin, Hafız Şakir Efendinin, Atıf Beyin, bu günkü ulemâ-yı mümtâzemizin dersine hazır olmayı tercihe ederiz. Çünkü biz o, İmru'l-Kıystan, Esm'aîden öğreneceğimiz Arapça ile mesela kelâmıda, usul-u fıkhıta yazılmış olan meâhızı (kaynakları), Arabîyyü'l-ibâr oldukları halde anlayamayız da hani ya o, sermâye-yi lugaviyyesi iki buçuk kelimedenden ibaret olan kasır Arapçamızla anlarız. Sonra, bize böylece kasır ve fakat illet-i gâiyye tahsilimiz için kafi ve muvafık olan usulümüz bazen, bizzat Arabîde öyle adamlar yetiştirir ki kendileri usûl-i kadîme-i mezkûreden iktisap ettikleri kudret sayesinde daha kestirme tarîk-i talîm vaz'ına muvaffak oldukları halde te'ssüskerdeleri bulunan usulün henüz kendileri ka'bında bir mahsul-i iktidâr yetiştirdiği

görülmemiştir. İşte Zihni Efendi ile müşezzepleri, muktedapları bu hakîkatin birer numune-i izahıdır.

Meseleyi medreseye düşürmek mislinin hüdûsuna bâdi olan ve faydasız zannolunan münâkaşât ise en mu'temen hakâik, çûn-ü çirâ (nasıl ve niçin) tufanından sonra takarrür edenler olmak lazım geldiği teferrüs eden ulemâmızın, kavâid-i dîn-i İslâmı anlamaya medâriyeti bulunan ulûm ve fûnûnda ebvâb-ı münâkaşayı tamamıyla keşâde bırakmış olmalarından ileri gelmiştir ki ulûm-i mezkûreyi tederrüs eden talip, hemen her gün tesadüf edeceği münâkaşât-ı bî-nihâyenin neticesinde başka bir fenni, söz anlamak fennini elde etmiş olur. Vaktiyle Fatih Cami-î Şerîfi derslerinden birine devam eden Doktor Mustafa Münif Paşa bu derslerin, ait oldukları ulûm ve fûnûndan ziyade âli ve umumi bir takım kavânîn-i fikriye dersleri olduğuna hükmetmişti. Ulemânın ahkâm-ı şer'iyeyi mevki-i bahs-ü münâkaşaya vazetmekten çekinerek ruhbâniyet gibi, mesuliyetsizlik esasına istinâd ettirmek istediklerini zannedenler aynı zamanda ulemaya, meseleyi medreseye düşürmek gibi bir meslek-i münâkaşa isnad ederek yekdiğerine munâkız muahezât (sorgulama) serdetmekte olduklarının farkına varmalıdırlar. Ulûm-i mezkûreyi tedris ve ifâde edenlerden çoğunun kekelemeden ve mesela bir zamirin başında tayîn-i merci' için saatlerce beklememeden derdini anlatamaması cihetine gelince bu da ulûm-i mezkûreyi yakından tedkîk edenlerin nazarında pek tabiidir. Evet, bu ilimlerde o kadar ğâmiz (kapalı) noktalar vardır, o kadar a'mâk-ı istiksâya (anlamaya çalışmanın derinliklerine) doğru gidilir ki bunları talebeye tefhim ile mükellef olan muallim, müstesna bir talâkâta malik bulunmadıkça mümkün değildir kekeler... Ve hatta rehberliğini deruhte eylediği ezhân-ı müteallimînin kesik, muhteriz hatveleri önünden velev bir âb-i revân sür'ât vümûz.. ve niyetiyle koşup ayrılmak için biraz kekelemek lazımdır bile, bu gibi inişli, yokuşlu girintili, çıkıntılı yollarda delâlet eden zât yorulmadan sendelemeden kesiyorsa, ale'l-ekser sathî, münğafil (gaflete düşüren) bir tarîka sapmış olduğu bilinmelidir. Dünyâda emsali nadir bir cerbezeye malik olan bir refîk-i mesleğime, mantıktan, galiba müveccehât ve muhteletât bahislerini okuduğu sıralarda aramızda cereyân eden bir hasbihal-i ilmî üzerine: "Birâder natıkana sahip ol bu bahisler insanın âheng-i beyânını bozar" demiştim.

Kat'ât-ı meâninin birer habl-i irtibâtı mesâbesinde bulunan zemâirin merci'lerini tayîn etmek mes'elesi de bahisin nezaketi nisbetinde ehemmiyet kesbeder. Ve bu hususta ednâ bir müsamaha Ali'nin külâhını Velî'ye, Velîninkini Aliye giydirmek kadar yanlışlıklara sebep olabileceği cihetle ne kadar cesaretsiz davranılsa, ne kadar müvesvisâne hareket edilirse

yeri vardır. Sonra her meslek erbabı meyânında zuafânın vücudu tabii olduğu gibi böyle ulûm-i dakikaya karşı acz-ü noxsân daha ziyade hisolunur. Ancak bahsin görüleceğinden neşet eden usret (zorluk) tebliğ ile acizden ve killet-i biza'adan (sermaye azlığından) ileri gelen rekâket-i ifâdeyi (kekemelik) temyiz etmek de hayli dikkate, hayli bizâ'aya muhtaç olduğundan (bilmiyor, anlamıyor) hükmünü vermek de acele edilirse haksızlık olur.

Lezzet-i idrâki tadan talebe-i ulûm ise muallimin takrirdeki ziynetine, selâsetine (akıcılığa) bakmayarak esâs-ı maksadı, rûh-i istifâdeyi gözetirler. Çünkü onlar, hemen her fennin her kitabın ibtidâsında tayîn-i mevzû' ve tasdîk-i gâyet mes'elelerine dair kunlerce ve bazen aylarca gayet mühm dersler almışlardır. İşte bir sa'yin mevzu'unu, illet-i gaîyesini tayîn emrine hakkıyla riayet edememek değildir ki? Çok kimseleri, medrese tahsilinden Arapça söylemek ve yazmak melekesinin husûlünü intizâra sevk eder. Evet, her tahsilin gayet-i müterettibi başka bir şey olduğu halde zikrolunan meziyetin husûlü de -bâhusûs bugün- arzu edilmez değildir.

Şununla da beraber ki medâris tedrisâtının, gâye-i hakîkiyesi olan ulûm-i Şer'îye nokta-i nazarından dahi ıslah ihtiyacından vâretste bulunduğunu iddia etmiyoruz. **Biz ulûm-i İslâmiye de eslâfımızdan, utanacak, derecede geri kalmışız.** Âh biz onların servet-i ulûmuna hakikaten varis olabilseydik Dîn-i İslâm hakkında hasıl olan yeni fikirler, yeni itirazlar o vakit bizim velvelenâmemiz arasında işitilmeden kaybolur, mehâbet-i ilmiyemize karşı tazyik-i hayâ ile parlamadan sönerdi. Bu itirazların, bu kadar bî-vukûfâne olduğu halde kalplerde uyanabilmek ve hatta elsineye düşebilmek hakkına, hakk-ı cesâretine mazhar olması bizim kuvvâ-yi ilmiyemizin istihfâf edilmesinden neşet etmiştir. Demek istiyorum ki, müslümanların tarîk-i terakkide keri kalmaları Dinlerinden değil kendilerinden, belki Dinlerine lâayk insan olamadıklarından ileri geldiği gibi ulûm-i İslâmiyeye bir vakitten beri târi olan revaçsızlık da ulûm-i mezkûrenin noksan-ı ehemmiyetinden, Dünyânın enzâr-ı hayret ve takdîrini celbe adem-i kifâyetinden değil mensubiyetinde ahîran görülen noksan-ı himmetten ileri gelmiştir.

Bununla beraber ulûm-i mezkûre için başka türlü ebvâb-ı tahsîle müracaat edenler ise [hele ulûm-i mezkûre ile büsbütün bedava münâsebet iddiasında bulunanlara hiç süzüm yok] kendilerinin ehl-i medâris derecesine bile vasıl olamadıklarını anlamayacak kadar olsun bu ilimlerden ciddi bir hazz-ı intisâb duyamamışlardır ki bunun da lede'l-icâb isbâtı mümkündür. Ancak bu hususta efkâr-ı umûmiyeyi (kamuoyunu) tağlît eden şey son

zamanlarda medâris müktesebâtına arız olan gösterişsizliktir. Bunun esbabı ise bir hayli şeyler olabilir ki onlardan bazıları medrese nâmına itiraf olunan tevâkusun mebde'ini teşkil eder.

1. Evvelâ bir hayli vakitten beri medâritse kıymet-i tahrîrin bilinmemesi veyahut aranılmamasıdır.
1. Saniyen talebenin derslerine çalışmaları için halen yardım edici bir mecburiyet ve âtiyen karın doyuracak bir mev'udiyet bulunmamasıdır.
1. Salisen, şu emniyet-i müstakillenin fikdanına mebni bu tarikin salikleri meyânından servet-i fikriye ashâbının birer birer çekilmesi... ve hatta feyz-i tâmını bu menba'dan ahzedenden ecillenin bile nihâyet başka tarafın mali olmak üzere tanınması.
İşte medrese tahsiline arız olan ve çok kimseleri pek yanlış telakkilere sevk eden gösterişsizlik esbâb-ı merudedden neşet ediyor. Yoksa bu tarîk, şimdiye kadar bakesliğiyle (kimsesizliğiyle), yani himâyeden mahrumiyetiyle, yahut himayekârânının zaafıyla beraber yine enzâr-ı nisfet ve samimiyet önünde Hüdâ-yı ber feyze mazhariyetini muhafaza etmiştir.

Mâba'di var.

Mustafa Sabri

Hazırlayan : Bayezid Mete